

Södertörns högskola | Institutionen för religionsvetenskap

Kandidatuppsats 15hp | Religionsvetenskap | 3e terminen 2010

Religionens plats inom sfi

Av: Annika Johansson

Handledare: Göran Viktor Ståhle

Abstract

This study aims at using discourse analysis to analyze SFI students attitudes to religion and religiosity in an SFI-context. The questions are: How is the discourse constructed and maintained by religion and religiosity of SFI students in an SFI context? How do SFI participants experience that their religion has affected their time at SFI?

Using a case study approach, interviews were conducted with a group of SFI students. The results show that the religious discourse in SFI is influenced by the SFI-context and affected based on the current education discourse that exists there. Furthermore, the discourse is designed and maintained by the participants private religious beliefs and the religion of the majority of the group, One can here speak of a strong social unit forming a plausibility structure The power structure that emerges is that the majority has the power to define the significance of religion and place within the SFI context.

In the SFI-context the participants view is that religion is something private that should not be expressed in the school environment. They express that they do not want to talk about religion among a collection of people from other cultures since one would not want to risk creating conflict.

Keywords: SFI, case study, focus group, discourse, discourse analysis, context, social constructivism, religion, religiosity, plausibilitetsstruktur, power structure

Innehållsförteckning

Inledning	4
Syfte och frågeställningar	5
Disposition	5
Vad är sfi?	5
Material och metod	7
Urval och avgränsning	8
<i>Tillträde till fältet</i>	8
Beskrivning av fältet	9
<i>Skolan</i>	10
<i>Gruppen</i>	11
<i>Presentation av deltagarna i studien</i>	12
Intervjusituationen	13
<i>Min roll i intervjusituationen</i>	13
Teori.....	14
Forskningsöversikt	14
Teoretiska utgångspunkter	17
<i>Socialkonstruktivism</i>	18
<i>Kultur, religion och religiositet i ett socialkonstruktivistiskt perspektiv</i>	19
<i>Analysteknik</i>	20
Resultatredovisning.....	21
Tema 1: Religion.....	21
<i>Vad är religion?</i>	21
Sammanfattning	24
Tema 2: Möten	24
<i>Kulturmöten</i>	24
Sammanfattning	26
Tema 3: Bön.....	27
<i>Praktiska hinder</i>	27
<i>Att inte göra bönen till "en stor grej"</i>	29
Sammanfattning	30
Analys	30
Återkommande mönster och strukturer	31
<i>"Alla är olika och det är ok"</i>	31
<i>"Ska jag då börja bråka"</i> – skäl till att inte lyfta fram religion inom sfi	32
<i>"Man måste be"</i> – Bönens betydelse och plats inom sfi.....	33
<i>Maktstrukturer – något om hur deltagarna förhåller sig till varandra</i>	34
<i>Vikten av att ha distans till sig själv och till läraren</i>	36
<i>Sfi-kontextens betydelse för utformandet av religionsdiskursen</i>	37
Diskussion utifrån frågeställningarna	38
Sammanfattning.....	39
Avslutande diskussion	41
Resultatets tillförlitlighet	41
Källförteckning.....	42

Inledning

När jag under ett år vikarierade som lärare inom Svenska för invandrare – sfi¹ hade jag ibland ett slags nervösa känslor över vad som ”fungerade” att ha som diskussionsämnen i klassrummet. Eller snarare: vad fungerade absolut inte? Jag ville helst undvika ämnen som på något sätt kunde leda in på religion/religiösa skillnader eller politik eftersom min erfarenhet var att diskussionen då lätt ”spårade ur” antingen såtillvida att kursdeltagarna startade livliga diskussioner på det språk som majoriteten talade, eller att någon deltagare blev upprörd och lämnade klassrummet. Kanske var jag överdrivet försiktig, men hursomhelst blev mina diskussionsämnen ofta rätt tråkiga. Allt som oftast konstaterade jag trött att å ena sidan var det som uppenbarligen engagerade för komplicerat för att regeln ”tala svenska i klassrummet” skulle kunna upprätthållas, men å andra sidan var det ingen som tyckte det var kul att prata om ”middagsvanor” (jämför med ”ditt hemland!” som det stod i kursboken) och ”fritidsintressen” i all oändlighet. En annan sak som jag reflekterade över, och som kom att bli idén till denna uppsats, var att kursdeltagarnas kulturella och religiösa liv ibland rent praktiskt kolliderade med undervisningen. Tillexempel kunde några manliga kursdeltagare plötsligt utan ett ord resa sig under en lektion och lämna klassrummet, och när jag frågade vad det handlade om, visade det sig att de hade gått ut för att be. Ett annat exempel är att frånvaron bland kursdeltagarna var högre under fastemånaden Ramadan och kring firandet av Eid (högtiden som bryter fastemånaden) vilket ibland kunde resultera i en konflikt mellan kursdeltagare och mig, då en del ifrågasatte att jag markerat ”ogiltig” frånvaro. Jag har kommit att förknippa tiden på sfi som då kursdeltagarnas verklighet utanför skolan ofta knackade på dörren och ville in. När jag så stod i begrepp att skriva denna uppsats såg jag möjligheten i rollen som forskare att öppna dörren, utan att vara rädd för att det skulle ”spåra ur”.

---

¹ ”Svenskundervisning för invandrare är grundläggande utbildning i svenska språket för vuxna som inte har svenska som modersmål.” www.skolverket.se (10-04-28)

Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att med hjälp av diskursanalys analysera sfi-elevens förhållningssätt till religion och religiositet i en sfi-kontext.

Frågeställningarna är: Hur konstrueras och upprätthålls diskursen om religion och religiositet av sfi-elever i kontexten sfi? Hur upplever sfi-deltagarna att deras religion har påverkat tiden på sfi?

Disposition

I detta inledande kapitel ges till att börja med en beskrivning av vad sfi är. Därefter följer en redogörelse av material och metod - som utvecklas i det nästkommande avsnittet "Urval och avgränsning". Jag beskriver kort hur jag fick tillträde till skolan - varpå den beskrivs, samt den klass som studien riktades mot och till sist presenteras deltagarna i fokusgruppen. I samma avsnitt beskrivs och diskuteras också intervjusituationen. Teorikapitlet innehåller tidigare forskning som kan relateras till denna studie samt en beskrivning av socialkonstruktivism som teori. Därefter redogörs för begreppen diskurs och diskursanalys. I det tredje kapitlet presenteras resultatet i form av ett antal teman, med kommentarer, följt av en kort sammanfattning efter varje tema. I analysavsnittet analyseras samtalsnivåer och återkommande begrepp och strukturer. Sist i kapitlet besvaras - i den mån det är möjligt - frågeställningarna. Därpå följer en sammanfattning och diskussion.

Vad är sfi?

Sfi är en förkortning för svenska för invandrare. Det är en utbildning som vänder sig till vuxna, vilket enligt skolverket innebär "från och med den 1 juli det år man fyller 16 år". (www.skolverket.se, 100430). Utöver detta är kriterierna för att en person ska få börja läsa sfi att hon/han saknar grundläggande kunskaper i svenska; inte har svenska som modersmål, samt "är folkbokförd i en kommun". (Ibid). Inledningsvis presenterar Skolverket sfi såhär:

Svenskundervisning för invandrare är en egen skolform. Sfi ska vila på grundläggande värden som uttrycks i läroplanen för de frivilliga skolformerna, Lpf 94. Utbildningen

ska enligt läroplanen både "gestalta och förmedla"[...] människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet med svaga och utsatta". (Lpf 94, avsnitt 1.1, Grundläggande värden) (www.skolverket.se, 100430)

Sfi är således en del i det svenska utbildningsväsendet med allt vad det innebär. Frågor som väcks av ovanstående citat är: *hur*, och utifrån *vilka/vems* värderingar ”gestaltas och förmedlas”: ”människolivets okränkbarhet, individens frihet, och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet med svaga och utsatta” inom sfi-undervisningen? Dessa frågor är värda att ha i åtanke i det som följer.

Sfi - utbildningen tillhandahåller tre studievägar. I varje studieväg ingår det kurser; inom studieväg 1 ingår kurserna A och B, inom studieväg 2 kurserna B och C, och inom studieväg 3 kurserna C och D. Avsikten med de olika studievägarna är att alla ska kunna inleda sina studier på en passande nivå. Det är dels individens studiebakgrund dels dennes målsättningar som avgör valet av studieväg (SKOLFS 2009:2). ”Sfi 1 vänder sig i första hand till personer med mycket kort studiebakgrund och Sfi 3 till dem som är vana att studera. Trots att en elev kan avsluta sfi efter respektive kurs eller studieväg är intentionen att alla elever ska ges möjlighet att studera till och med kurs D.” (SKOLFS 2009:2).

När jag arbetade som vikarierande lärare inom sfi var min uppfattning att de flesta inledde sina studier som nybörjare i svenska på studieväg 2, B-kursen, samt att kursböckernas innehåll varierade beroende på vilken studieväg de riktade sig till. Till exempel kunde en kursbok mot studieväg 1 inledas med en genomgång av alfabetet, men inte i boken som riktade sig till studieväg 2.

I skrivande stund erbjuder åtta skolor i Malmö kommun kurser inom sfi. Alla nyanlända² immigranter erbjuds av kommunen att läsa sfi, åtminstone till och med C-nivå. Det är således en verksamhet som de flesta immigranter berörs av.

---

² Enligt uppgifter på Malmö kommuns hemsida betraktas en person som nyanländ upp till tre år efter folkbokföringsdatum. Personen kan då via kommunens invandrarservice komma i kontakt med en lämplig skola som tillhandahåller sfi-utbildning. (www.malmo.se, 100430)

Material och metod

Materialet bygger på en fallstudie mot en grupp sfi-studerande med fem deltagare. Kännetecknade för fallstudien är att fokusera på en enhet; syftet med att använda fallstudie som tillvägagångssätt är ”att belysa det generella genom att titta på det enskilda” (Descombe 2009:60). Fallstudien gör det möjligt att på ett holistiskt sätt reda ut komplexa situationer genom att fokusera på ”sociala relationer och processer”(Ibid). Fallstudiestrategin är motiverad i det här fallet, då jag med hjälp av diskursanalys vill undersöka hur sfi-deltagare som grupp ser på religion och religiositet och i och med detta belyser sociala processer. Målet med att använda fallstudien som strategi är inte resultatet i sig, utan kanske snarare att förklara varför ett resultat uppstår genom att fokusera på det enskilda, att studera relationer i en grupp och processerna som leder fram till dessa relationer (Denscombe, 2009).

Metoden som använts är gruppintervju i form av en fokusgrupp. En fokusgrupp ”består av en liten grupp människor som har sammanförts av en ’moderator’ (forskaren) för att undersöka attityder och värderingar, känslor och idéer inom ett speciellt ämnesområde” (Denscombe, 2009:237).

Totalt genomfördes tre intervjuer. Vid det första tillfället var alla deltagare samlade. Vid de andra två tillfällena valde jag att dela in deltagarna så att kvinnorna och männen utgjorde varsin grupp. Skälet till detta var att jag vid första intervjutillfället upplevde att två av deltagarna tog mycket av samtalsutrymmet – och jag ville att varje person i studien skulle få komma till tals. Denna indelning av deltagarna betraktas som en ren praktisk/teknisk lösning och därför är den inte uppmärksammas i resultatdelen, förutom att det markeras under respektive tema från vilket intervjutillfälle citatet är hämtat.

Religion kan uppfattas som ett privat samtalsämne (Denscombe, 2009), och därmed kan man också ifrågasätta valet av att använda fokusgrupp som intervjumetod. Syftet med fokusgruppen var dock att informanterna skulle reflektera över de frågor som ställdes - som grupp – gruppdynamiken var intressant.

Intervjuerna ljudbandades och transkriberades av mig. All ljudupptagning finns förvarad i min bostad. Innan det första intervjutillfället fick deltagarna skriftligt svara

på ett antal frågor i syfte att ge en kort inledande presentation av sig själva. Frågorna och svaren redovisas i avsnittet ”Presentation av deltagarna”.

Materialet som redovisas i resultatdelen är utdrag ur transkriberingarna. För att kunna illustrera det som sagts var det nödvändigt att citera tämligen långa meningsutbyten mellan deltagarna.

Avgränsning och urval

Studiens avgränsning består i att den riktar sig mot sfi-elever på D-nivå. Anledningen till det är av det praktiskt - tekniska skälet att jag inte skulle använda mig av tolk, vilket gjorde det nödvändigt att deltagarna befann sig på den sista språkliga nivån inom sfi. Följaktligen hade intervjudeltagarna visstats en tid i Sverige vid intervjutillfället, vilket torde påverka hur de förhåller sig till sin religion och sfi. Resultatet hade säkerligen blivit ett annat om tolk använts, eller om undersökningen riktats mot nybörjare inom sfi.

Eftersom jag sedan tidigare hade kontakter på den skola där intervjuerna genomfördes fann jag det nära till hands att i första hand kontakta den. När jag sedan fick ett positivt svar – jag var välkommen att träffa kursdeltagare – kontaktade jag inte några andra skolor. Det sistnämnda kan givetvis diskuteras och ifrågasättas, eftersom jag därmed har gjort ett så kallat passivt val, vilket bör undvikas (Denscombe, 2009). Ett betydligt mer grundligt tillvägagångssätt hade varit om jag kontaktat samtliga åtta skolor och förhört mig om deras verksamhet och utifrån den informationen gjort ett aktivt val. Kanske hade jag fått ett ”bättre” urval av informanter på någon av de andra sju skolorna? Ett annat tillvägagångssätt hade varit att genomföra intervjuer med fokusgrupper på samtliga åtta skolor. Dock är det ett tveksamt tillvägagångssätt med tanke på tid- och utrymme. Dessutom ville jag - rätt och slätt - komma i kontakt med sfi-elever – inte att göra en jämförelse mellan skolor. Med det sagt menar jag inte att det är irrelevant vilken skola man vänder sig till vid en sådan här studie – alla skolor skiljer sig naturligtvis åt – men mitt syfte har inte varit att jämföra skolor i första hand utan att komma i kontakt med kursdeltagare inom sfi.

Tillträde till fältet

För att få kontakt med skolan vände jag mig till skolans biträdande rektor och förklarade att jag ville intervjua kursdeltagare som läste D-kursen. Jag fick klartecken att använda

mig av skolan som fält, men det visade sig dock att skolan var mitt uppe i organisatoriska förändringar, vilket gjorde att biträdande rektorn inte kunde garantera att någon lärare var villig att ”släppa” sin grupp till mig, men hon lovade att höra sig för bland kollegorna. En tid senare hörde en av lärarna av sig via mejl och meddelade att hon gärna tog emot mig till sin grupp som bestod av 15 kursdeltagare som läste D-kursen. Det är viktigt att konstatera att på detta stadium, i min första kontakt med fältet, skedde ett slags urval av grupp; det var inte jag som valde ut en D-grupp, utan jag fick en grupp tilldelad mig av en lärare. Genom denna lärare fick jag så kontakt med kursdeltagare som var intresserade att delta. Till en början visade det sig att nio av gruppens 15 kursdeltagare kunde tänka sig att ställa upp. Min förhoppning hade varit att samtliga skulle vilja delta, men vid det laget fanns det inte tid till att försöka övertyga resten av gruppen att vara med.

Tillsammans med läraren bestämdes en tid då jag kunde komma ut till skolan och genomföra en första intervju. Efter det första intervjutillfället bedömde jag att jag behövde ytterligare tid med intervjudeltagarna vilket jag fick; totalt genomfördes alltså tre intervjuer.

Beskrivning av fältet

För att få en bild av skolan skickade jag ett antal frågor till via e-post till biträdande rektor och till gruppens undervisande lärare. Följande beskrivning av skolan och gruppen grundar sig på deras svar. Denna redogörelse är alltså helt baserad på hur de beskriver sin verksamhet, vilket är relevant att nämna, eftersom det är en urvalsfråga att just dessa två personers uttalande får ligga till grund för beskrivningen av skolan. Urvalet grundar sig på att jag bedömde att biträdande rektor kunde ge saklig information om skolan, och att det var lämpligt att fråga den undervisande läraren för att få information om gruppen där intervjudeltagarna gick. Man kan dock tänka sig att svaren hade varierat beroende på vem på skolan som svarat. Här följer inledningsvis en beskrivning av biträdande rektors, respektive lärarens roll på skolan.

Biträdande rektor är pedagogisk ledare vilket innebär att hon stödjer lärarna i att finna lämpligt undervisningsmaterial och ger råd kring didaktiska och pedagogiska förhållningssätt. Utöver det är hon studerandeombud, vilket innebär att kursdeltagare kan vända sig till henne med frågor eller om de har problem som rör undervisningen.

Hon ansvarar också för schemaläggning och ser till att det både finns förmiddags- och eftermiddagslektioner för kursdeltagarna att välja mellan, samt ansvarar för inköp av läromedel och ser till att datorer och kopiatorer etcetera fungerar.

Lärarens roll på skolan innebär att planera och genomföra undervisning i en till två klasser och ansvara för att kursdeltagarnas närvaro och olika orsaker till frånvaro förs. Frånvaron resulterar varje månad i ett så kallat elevkort, vilket är en sammanställning av all frånvaro under perioden. Det används som underlag för hur mycket pengar en kursdeltagare som har någon form av ekonomiskt stöd ska få utbetalt. Ogiltig frånvaro kan resultera i att pengar dras av. Läraren har också kontakt med kursdeltagares handläggare på kommunen och rapporterar hur det går med studierna, huruvida progression sker, när kursdeltagare har uppnått målen för en kurs, och huruvida han/hon bör gå vidare till nästa kurs. Läraren kallar till samtal med kursdeltagaren och handläggaren om det uppstår frågor som rör undervisningen.

Skolan

Enligt biträdande rektor har skolan intag varannan vecka, vilket innebär att man tar emot nya elever. Cirka 35 personer kallas vid varje tillfälle och av dem är det cirka 25 som kommer dit. Vid intaget gör lärarna en snabb kartläggning och utifrån den placeras deltagarna på en lämplig studieväg och kurs. Majoriteten av de nya kursdeltagare har en utbildning på mellan sju till tolv år från hemlandet, vilket gör att de börjar läsa svenska på studieväg 2, kurs B, med slutmål kurs C. Ett fåtal studerar inom studieväg ett, vilket innebär att de har mellan 0 och 6 års skolbakgrund. De flesta har yrkesbakgrund av något slag. Det är således främst utbildningsbakgrunden som avgör på vilken studieväg och kurs deltagarna hamnar. Var sjätte vecka har kursdeltagarna möjlighet att skriva kursprov och vid klarat test flytta till en högre kurs. De kursdeltagare som bedöms ha förutsättningar att nå målen erbjuds av skolan att läsa D-kursen, men det kräver att kursdeltagarens handläggare på kommunen ger sitt godkännande, eftersom målen för studieväg 1 är kurs B och studieväg 2 kurs C.

Med ett D-betyg har kursdeltagaren möjlighet att studera på Komvux, och kan söka till olika yrkesutbildningar som elektriker- och bussförarutbildning.

Kursdeltagarna har ett lektionspass fem dagar i veckan. Ett lektionspass är fyra timmar och kursdeltagarna kan läsa antingen på förmiddagen eller eftermiddagen.

Lärarna har möjlighet att arbeta utifrån teman av olika slag som till exempel ”Sverige” (här behandlas det politiska systemet bland annat), ”arbete och utbildning”, ”hälsa och sjukvård”, ”boende och närmiljö”, och ”fritid”. Både biträdande rektor och läraren uppger dock att dessa teman inte följs slaviskt, vilket inte heller är avsikten. Enligt biträdande rektor använder lärarna sig i allt större utsträckning av skolans digitala plattform där hela kurser med tillhörande texter övningsuppgifter läggs ut. Detta kallas för ”Blended learning”.

Gruppen

Den tillfrågade läraren konstaterar att det frekventa intaget och genomförda kursproven resulterar i att gruppernas konstellationer och sammansättningar ständigt förändras med nya deltagare som tillkommer och gamla som slutar. Mitt antagande är att detta i sin tur borde påverka gruppernas sammanhållning - i vilken utsträckning och om det är negativt eller positivt måste vara osagt och detta är heller inget som läraren berör.

Läraren uppger att vid den tidpunkt då studien genomfördes bestod gruppen av 15 deltagare. De läste samtliga på studieväg 3, kurs D. Många skulle inom en snar framtid skriva D-test. Det dominerade språket i gruppen var enligt läraren vid detta tillfälle arabiska.

Enligt lärare är gruppen som helhet ambitiös och många är angelägna ”att klara sfi”, som många kursdeltagare uttryckte det; ett uttryck som för övrigt läraren inte uppskattade, då det enligt henne kan vara ett uttryck som ”står för mycket”. Hon förklarar att många kursdeltagare överskattar sina kunskaper, framför allt när det kommer till ordförrådet. Detta visar sig, enligt läraren, när deltagarna ska skriva uppsats – som är en viktig del av D-testet.

Presentation av deltagarna i studien

Samtliga deltagare studerade vid intervjutillfällena sfi på studieväg 3 kurs D i samma klass. Presentationerna baseras på ett frågeformulär som deltagarna fick fylla i innan intervjun startade. Jag frågade om namn,³ ålder, vilket land de kom ifrån, hur länge de hade bott i Sverige, hur länge de hade läst sfi, och om deras framtidsplaner. Slutligen frågade jag vad religion betydde för dem. Jag väljer att citera svaren på den sista frågan.

Zana, 27 år från Bosnien. Zana har bott i Sverige i två år och läst sfi i åtta månader. Hon planerar att läsa på Komvux efter avslutade sfi-studier. Om religion: *Jag tycker att vi måste lära oss om alla religioner.*

Saol, 34 år, från Kongo. Saol har bott i Sverige i ett år och elva månader och har läst sfi i ett år och tre månader. Han planerar att fortsätta läsa svenska på komvux efter avslutade sfi-studier. Om religion: *Religion handlar om att prata med Gud.*

Amar, 28 år, från Libanon. Amar har bott i Sverige i två år och två månader och läst sfi i åtta månader. Efter avslutade sfi-studier planerar hon att fortsätta läsa in grundskoleämnena på komvux och därefter vill hon läsa till barnskötare. Om religion: *Religion är viktigt för mig för att jag vet hur jag ska leva mitt liv och vilken tradition jag måste följa.*

Assir, 33 år från Libanon. Assir har bott i Sverige i nästan två år, och läst sfi i ett och ett halvt år. Efter sfi-studierna vill han arbeta som vakt. Om religion: *Jag tror att alla religioner är till hjälp för människor.*

Adam, 34 år från Jordanien. Adam har bott i Sverige i ett och ett halvt år och läst sfi i ett år. Efter sfi-studierna vill han börja arbeta. Om religion: *Det är viktigt för mig.*

---

³ De namn som förekommer här är alla fingerade. Deltagarna fick själva välja vad de ville heta och det är alltså dessa namn som förkommer genomgående i uppsatsen.

Intervjusituationen

Skolan och klassrummet där intervjuerna genomfördes var fallstudiens fysiska ram. Sådana gränser är till viss del falska då de förvisso ramar in, men därmed osynliggörs också det som sker utanför rummet; händelser och skeenden som inte är direkt synliga, men – och det är viktigt att vara medveten om - påverkar samtalet i klassrummet (Denscombe, 2009). I samband med detta ska också sägas att deltagarna och jag satt i ett angränsande klassrum till den datasal där den övriga klassens lektion pågick. Att gå iväg från sin lektion och sätta sig i ett angränsande klassrum och prata om religion och religiositet kunde säkert upplevas som något ”abstrakt” för deltagarna. Genom att deltagarna och jag lämnade klassrummet var intervjusituationen en iscensättning. I intervjusituationen kunde jag uppleva att deltagarna till en början famlade efter kopplingen mellan sfi och religiositet: ”Vad vill du veta exakt?” frågade Adam mig, efter min lite trevande inledning. Väl medveten om detta kan så klassrumssituationen – talet om religion och religiositet inom dessa fyra väggar – bli intressant.

Jag upplevde intervjudeltagarna som generösa med att delge mig sina tankar och åsikter, vilket å ena sidan var tacksamt för mig som intervjuare, å andra sidan var det svårt för en oslipad intervjuare som jag att styra samtalet i den utsträckning som krävdes. Det som märks i de intervjudelar som återges är att deltagarna ofta avbryter varandra, vilket ibland gör det svårt för den första talaren att fullfölja den påbörjade tanken. Först och främst tar jag på mig ansvaret för att jag hade kunnat styra upp diskussionen ytterligare genom att med större tydlighet riktat frågorna till var och en. Språkförbistringar är också en faktor som spelar roll: deltagarna hade läst svenska mellan åtta månader och knappt två år, vilket jag betraktar som förhållandevis kort tid, och därför var jag ständigt tvungen att avväga när jag skulle avbryta och när jag skulle låta diskussionen ha sin gång.

Min roll i intervjusituationen

Det är också relevant att reflektera över min roll i intervjusituationen Vad är det jag iscensätter i en intervju? Under intervjuerna hade jag ibland en känsla av att deltagarna och jag som intervjuare talade om olika saker; att vi talade förbi varandra. Återigen kan språkförbistringar vara en förklaring, men också att samtliga i intervjusituationen hade olika syn på vad religion är. Ett exempel är när jag frågar deltagarna vad de tänker på när de hör ordet religion – då har jag en bild av vad religion är. Denna bild

krockar med deltagarnas, vilket resulterar i att jag blir överraskad/förvånad över vilken riktning samtalet tar något som i sin tur påverkar mina följdfrågor. Ibland kunde jag säkert av deltagarna uppfattas som ifrågasättande och kritisk – och kanske rentav ”trögfattad”, som att de var tvungna att ge mig information om deras religioner. Här är ett exempel på detta när deltagarna talar om vad religion är för dem. Jag frågade dem om deras *syn* på religion har förändrats sedan de kom till Sverige.

ADAM:

Jag är muslim okey? (AJ: ja) Okey och... om det är så att du inte har jobb... då ska du gå till någon förening och du får pengar och hjälp där. (Assir: Ja) Det är så bland muslimer (Assir: ja) det är inte som socialen här, men om du behöver hjälp så betalar de till dig.

AJ: Men... det har alltså med religion att göra?

ADAM: där jaja. Ja, inte bara i Jordanien, utan i hela muslimska världen...

AJ (till Assir): Vad säger du om det?

ASSIR: Ja, så är det. (Amar och Zana nickar instämmande)

Teori

Forskningsöversikt

Huvudsakligen berör tidigare forskning inom fältet sfi språkinläring, läromedel och grammatiska frågor. Jag har inte kunnat finna någon forskning som rör religion kopplat till sfi som kontext - däremot har jag funnit studier som behandlar migranternas och immigranternas situation ur andra synvinklar, dels inom sfi, dels beträffande hur deras religiositet påverkas genom migration.

I sin avhandling *Sfi – brygga eller gräns?* (2002) lyfter Marie Carlsson fram att sfi – svenska för invandrare – innefattar så mycket mer än språkstudier. Utifrån en socialkonstruktivistisk ansats visar hon hur den svenska utbildningstraditionen, här i form av sfi, och elevernas kulturella kontexter utanför skolan krockar med varandra. Avhandlingen inspirerade mig att specifikt undersöka hur kursdeltagare talar om religion och religiositet i kontexten sfi: att göra en fördjupad studie av sfi-elevens syn på religion och religiositet. Förutom att ta del av studiens resultat har den också varit vägledande beträffande hur diskursbegreppet presenteras längre fram.

Utifrån ett makro- och mikroperspektiv, med socialkonstruktivism som teoretisk ram och diskursanalys som metod, visar Carlssons avhandling vidare på hur kunskap och lärande är organiserad, hanterad och verbaliserad av beslutsfattare och sfi-utbildare och hur kvinnliga kursdeltagare med låg utbildningsnivå beskriver sin upplevelse av sfi – och därmed också indirekt mötet med det svenska utbildningssystemet - och hur de anser att tiden på sfi har påverkat dem. Utifrån studien kan det konstateras att i och med att utbildningen heter ”svenska för invandrare” är deltagaren klassad som ”invandrare” och därmed är han eller hon med ”i ett större institutionellt sammanhang i det svenska samhället”. (Carlsson, 2002:202) Carlsson:

i den institutionella praktiken konstrueras en ’sfi-elev’, snarare än deltagare och att ingå i en undervisning kallad ’svenska för *invandrare*’. Konstruktionen sker ur ett tydligt uppifrånperspektiv inom ramen för en byråkratisk organisation, där man ofta utgår från kursdeltagarnas ’brister’. Likaså framträder en tydlig korrigeringssträvan som ibland uttrycks genom en fostrande terminologi och ett tal om deltagarna som om de vore barn. Själva förändringsambitionen utgår ifrån det svenska som norm – i den sociala praktiken förväntas alltså en förändring och inordning av ’de andra’ ske i en viss bestämd riktning” (Ibid sid. 201f).

För att förstå hur och varför deltagarna uttrycker sig som de gör kring religion inom sfi-kontexten finner jag det användbart att ha i åtanke att det svenska samhället är präglad av en utbildningsdiskurs som värderar utbildning högt. Denna diskurs säger följande om sfi:

För det första tycks utbildning alltid vara oemotsagt bra, skola gäller hela livet och det ses som en självklarhet i ett ’kunskapssamhälle’ som på en retorisk nivå tenderar att se hela samhället som en skolarena. För det andra presenteras Sverige som helsvenskt /.../ inom sfi-utbildningen och sfi-deltagare uppfattas som ’de andra’. /.../ De värden och bilder som förmedlas till sfi-deltagarna i läroböckerna under olika tidsperioder handlar mycket om att bli duktiga arbetare, goda klienter och goda elever och inte minst goda ’demokratiska medborgare i en ’svensk’ anda. (Carlsson, 2002:104f).

Carlssons avhandling visar också att kvinnliga sfi-deltagare anser att studierna har gjort dem mer självsäkra och att de har fått kunskap om samhället och makt att ”ta tag i sin dag”; att agera på ”olika sociala arenor”. Ytterligare en positiv sak som nämns är att sfi öppnar dörrar till framtida studier. (Carlsson, 2002:241) Samtidigt visar resultatet att sfi-deltagarna befarar att de av omgivningen betraktas som ”bakåtsträvare och omoderna” för att de inte talar svenska, och att lärarna kanske inte ser de kunskaper de besitter på grund av det. (Ibid, sid. 233). De intervjuade sfi-eleverna vittnar om en frustration i att befinna sig i och hantera diskurser ”i både

turkisk och svensk kontext” i och med att de upplever att de båda ”världarna” kommer på kollisionskurs med varandra (Ibid, sid 242). Ett exempel som lyfts fram är att eleverna förväntas läsa läxor hemma – studera på heltid – vilket krockar med vad de förväntas av dem som fruar och mödrar.

I Carlssons studie har jag främst tagit fasta på att ”sfi-studenten” är en konstruktion; en del i en institutionell praktik, nämligen det svenska utbildningssystemet, och att sfi-studenten förväntas anpassa sig till en svensk utbildningsdiskurs.

Ytterligare en avhandling är Magdalena Nordins *Religiositet bland migranter, Sverige-chilenares förhållande till religion och samfund* (2004). Den är relevant då Nordin, utifrån ett sociologiskt perspektiv, tittar på ”förändringar i individers religiositet i samband med migration och vad som ligger bakom sådana förändringar” (Nordin, 2004:9). Det sociologiska förhållningssättet är att ”religiositet är ett fenomen som skapas, upprätthålls och förändras genom social interaktion.” (Ibid). Utifrån resultatet, som grundar sig på intervjuer med 23 sverige-chilenare, visar Nordin att det är vanligt med religiösa förändringar inom den gruppen, som en följd av förändrad livssituation. Förändringarna kan härledas till migrationssituationen som sådan, men också till andra händelser och livsskeenden som inte direkt kan sättas i samband med migrationen, som till exempel familjebildning (Nordin, 2004).

Nordin visar på att socioreligiösa strukturer förändras i samband med migration, dock: ”det framkommer ändå i några fall stabilitet i dessa strukturer. Alla religiösa plausibilitetsstrukturer⁴ har inte förändrats för de intervjuade som en följd av migrationen. Flertalet flyttade tillsammans med den närmaste familjen, vilket kan utgöra en religiös plausibilitetsstruktur.” (Nordin, 2004:240). Vidare: ”Vissa av de intervjuade tar upp vilken plats religionen har i det svenska samhället och menar att det svenska samhället, som de upplever det, är mycket sekulariserat.” (Ibid: 241) vilket resulterar i en minskad religiositet bland migranterna.

I sin avhandling hänvisar Nordin till Eva M Hambergs studie *Livsåskådningar Religion och värderingar i en invandrargrupp. En studie om sverige-ungare*. (2000)

---

⁴McGuire om plausibilitetsstrukturer: ”meaning systems require social ’bases’ for their continued existence. These social bases are called *plausibility structures* – specific social processes or interactions within a network of persons sharing a meaning system”. (Religion in social kontext, 2003)

vars syfte är ”att belysa frågan om livsåskådningars/värderingars stabilitet eller förändring i samband med internationell migration”. (Hamberg, 2000:178)

Hambergs undersökning visar bland annat att migration under vissa omständigheter leder till ”att det religiösa engagemanget hos personer, som tidigare varit religiöst aktiva, minskar eller upphör. En av orsakerna till detta skulle vara att den plausibilitetsstruktur, som är nödvändig för att det religiösa engagemanget skall upprätthållas, saknas i den nya miljön.” (Hamberg, 2000:71). Så pekar Hambergs studie på att sverige-ungrarna i Sverige har tappat det kyrkliga sammanhanget; att de ”lever i ett samhälle där den traditionella kyrkoorienterade religionen intar en mycket undanskymd plats.” (Ibid, sid105).

Både Hambergs och Nordins resultat visar att det är väsentligt för en individ att ha ett socialt sammanhang där religiositeten kan förankras; det vill säga en plausibilitetsstruktur och att religiositet är ett fenomen som är beroende av social interaktion. I Nordins och Hambergs respektive studier har jag tagit fasta på begreppet plausibilitetsstruktur. Jag har använt mig av Meredith B McGuires beskrivning av begreppet; en social grund där meningsbärande system kan bevaras och utvecklas. (McGuire, 2003)

Både Hamberg och Nordin analyserar orsaker till förändringar i migranters religiositet, medan jag tittar på religionen och religiositetens roll i en specifik kontext, nämligen sfi. Dock anser jag att genom att ta del av bakomliggande orsaker till religiösa förändringar kan jag få en indikation på vad religion och religiositet kan tänkas betyda för immigranter i olika situationer.

Teoretiska utgångspunkter

Här ges en beskrivning av socialkonstruktivism och vad det innebär att anta en socialkonstruktivistsikt ansats. Jag har i huvudsak utgått från Vivien Burrs teori om Socialkonstruktivism: *Social constructionism* (2003). Jag har också haft användning av Meredith B. McGuire *Religion The social context* (2003) samt på vilket sätt Marie Carlsson (2002) formulerar teorin.

Socialkonstruktivism

Burr anger fyra grundläggande antaganden som kännetecknar ett socialkonstruktivistiskt perspektiv: Det första antagandet är ett kritiskt förhållningssätt till all kunskap vi betraktar som självklar och objektiv. (Burr, 1995:2). Det vi betraktar som kunskap om världen är inte ”objektiva” spegelbilder av verkligheten ’därute’, utan betraktas som ett resultat av hur vi kategoriserar och beskriver världen. Man skulle kunna tala om en språkligt buren förståelse av världen” (Carlsson, 2002: 29). Det andra antagandet är att hur vi betraktar och förstår världen är präglad av den tid och den kultur vi lever. (Burr, 1995:3). Kunskap ses som en historisk och kulturell produkt av en kultur och avhängd våra sociala handlingar. Därmed det tredje antagandet att kunskap och sociala processer är förenade (Burr, *ibid*). Människor konstruerar kunskap mellan sig. Kunskap är följaktligen inte något man har eller inte har, utan något man ”gör” tillsammans. I detta sammanhang är språket centralt eftersom språket är en form av socialt handlande. Processen är det viktiga: hur uppstår kunskap mellan människor?

Det fjärde och sista grundläggande antagandet för socialkonstruktivismen blir följaktligen att kunskap och sociala handlingar hänger ihop. (Burr, 1995:5) Hur vi uppfattar världen – det vi uppfattar som kunskap - och oss själva är en produkt av sociala processer. Därmed finns det ingen essens eller kärna som definierar en människa eller en företeelse.

Eftersom kunskap är beroende av den historiska, kulturella och sociala kontexten innebär det att existerar flera sociala konstruktioner om kunskap parallellt. Varje sådan konstruktion inbjuder också till ett nytt socialt agerande. (Burr, 1995:5)

Sociala konstruktioner förekommer på alla nivåer i samhället. Burr talar om socialkonstruktivism på makro- respektive mikronivå, vilket också hänger ihop med två olika nivåer av diskurser och diskursanalys. Exempel på socialkonstruktivism i ett makroperspektiv skulle kunna vara att fokusera på ”den svenska skolpolitiken”. I ett makroperspektiv talar man om övergripande kulturella diskurser och de maktrelationer som existerar inom dem – man analyserar talet kopplat till större sociala samhällsstrukturer, relationer och institutionella praktiker. (Burr, 1995:22) En studie på mikronivå hade däremot till exempel fokuserat på den sociala interaktionen mellan elever och lärare i ett klassrum. Burr:

For micro social constructionism multiple versions of the world are potentially available through this discursive, constructive world, and there is no sense in which one can be said to be more real or true than others; the text of this discourse is the only reality we have access to – we cannot make claims about a real world that exists beyond our descriptions of it (Burr, 1995: 21).

Ovanstående är definierande för den socialkonstruktivistiska teorin som helhet.

Om kultur, religion och religiositet i ett socialkonstruktivistiskt perspektiv

Enligt McGuire finns det två anledningar till att studera religion i ett sociologiskt perspektiv: den första är att religion och samhälle hänger ihop såtillvida att religion är en viktig aspekt av samhället – och samhället är en viktig aspekt av religion. Den andra anledningen är för att förstå vilken roll religionen spelar i människors liv. (McGuire, 1995:1).

Detta att religion och samhälle hänger ihop innebär att en religionsdefinition kan inkludera en mängd samhällseliga aspekter, eller tvärtom vara exkluderande. Utifrån ett sociologiskt perspektiv är det därför lämpligt att betrakta och använda en religionsdefinition som en *strategi*, snarare än att en gång för alla försöka sätta fingret på vad religion är. Om man försöker utgå från vad definitionen ska användas till kan den också anpassas till situationen. Med detta sagt kan det i vissa sammanhang vara lämpligt att definiera vad religion är – att anta en så kallad substantiv definition - medan det i andra sammanhang är mer fruktbart att utgå från en funktionell definition, det vill säga: vad religionen gör/fyller för funktion för människor i ett socialt sammanhang – att religioner definieras utifrån vilka sociala funktioner de fyller. Det väsentliga utifrån en sådan definition är vad individen anser är religiöst meningsfullt (McGuire 1995:8f).

Utifrån en socialkonstruktivistisk ansats skulle man kunna säga att vad religion är bestäms utifrån det historiska och kulturella och sociala sammanhang där den utövas – en funktionell definition således. Eftersom kunskap om religion uppstår i interaktion mellan människor går det inte att säga en gång för alla vad religion är utan snarare vad religionen fyller för funktion i ett sammanhang och därtill granska denna funktion. Därmed är det nära till hands att anta att religion och religiositet hänger ihop – om man definierar religiositet till att vara all sorts ”görande” kring religion. Jag har utgått från McGuires begrepp funktionell religionsdefinition enligt ovanstående, såtillvida

att jag i analysen har ett brett förhållningssätt för vad religion är i och med att jag utgår ifrån det intervjudeltagarna säger.

Analysteknik

Hur begreppen diskurs och diskursanalys används beror på den teoretiska utgångspunkten och syftet med undersökningen (Burr, 1995:24). McGuire använder sig av begreppet ”meningsbärande system”, vilket kortfattat kan sägas innebära tal som skapar mening om en företeelse, vilket liknar en definition av diskurs. I detta sammanhang har jag utgått från Burrs definition av diskurs som är tal eller skriven text inom en specifik kontext, om en specifik företeelse. Detta tal konstruerar och upprätthåller kunskap om företeelsen (Burr, 2003). Jag kommer fortsättningsvis utgå från Burrs resonemang kring diskurs och diskursanalys.

Diskurser konstruerar världen och olika diskurser formulerar en händelse eller företeelse på olika sätt. Vi är del i – samtidigt som vi omges av – olika diskurser. (Burr, 1995:63f) Beträffande religiositet, (mitt exempel) existerar det en mängd diskurser. Varje diskurs fokuserar på olika aspekter kring religiositet; de ställer olika frågor och ger varierade svar på dels hur vi ska tala om, dels hur vi ska agera kring religiositet. Varje enskild diskurs gör mer eller mindre anspråk på – tror sig vara – sanning och objektiv kunskap – i just den kontext där den förekommer. Diskursen påverkas av den kontext där det uppstår. Det är kontexten (sammanhanget) som avgör innebörden av diskursen (Burr, 1995:65f). En viktig sak att nämna är att ”åsikter” och ”attityder” inte hör hemma i diskursbegreppet, och följaktligen inte i en diskursanalys, eftersom det är essensialistiska begrepp som snarare hör till en individs personlighet än till ett gruppssammanhang (Ibid).

Diskursanalys handlar om att analysera – ”frilägga”⁵ – på vilket sätt språket används; vilka mönster språket följer. Inom diskurspsykologin innebär diskursanalys att på mikronivå undersöka hur människor använder språket i vardagligt interagerande. Det handlar om att dels lyfta fram hur talet mellan människor bygger upp en kontext, dels hur deltagarna använder språket för att gentemot varandra framhäva sina åsikter.

---

5. Marie Carlsson (2002:34) använder ordet för att beskriva diskursanalys.

Utifrån diskurspsykologi används alltså språket i konstruerande och performativt/försvarande syfte. (Burr, 1995:17).

Utifrån en socialkonstruktivistisk ansats förekommer diskurser, som tidigare nämnts på makro- respektive mikronivå. Dock menar Burr att makro- och mikroperspektivet bör ses som en enhet när det kommer till att definiera diskurser. De övergripande makrodiskurserna, i form av institutionella praktiker, påverkar hur vi lever våra liv och följaktligen hur vi konstruerar kunskap i vardagliga situationer (Burr, 1995:75). Detta skulle innebära att sfi-elevernas diskurs om religion (inom sfi-kontexten) är påverkad av andra diskurser på högre nivåer, till exempel diskursen ”svensk utbildningspolitik” – som tar sig i uttryck i kulturella värderingar kring ”utbildning” som framkommer i tidigare nämnda styrdokument för sfi från Skolverket, som i sin tur tolkas och tillämpas av lärarna på skolan. Min diskursanalys har övergripande diskurser för sfi som bakgrund, som till exempel ”svensk utbildningsdiskurs”, men analysen syftar i huvudsak till att granska sfi-elevernas tal om religion genom att lyfta fram – frilägga - återkommande mönster i intervjuerna och vad dessa mönster kan tänkas representera. Jag granskar maktstrukturer inom gruppen och återkommande begrepp, och tittar på vad dessa betyder inom sfi-kontexten.

Resultatredovisning

Resultatet redovisas här utifrån tre teman som deltagarnas tal kretsade kring. Temana ska inte uppfattas som huggna i sten, utan snarare som följsamma trådar runt vilka intervjuicitaten kretsar. Kommentarererna är tänkta att vara förtydligande och förklarande (dock inte analytiska) dels till varför de lyfts fram, dels till dess innehåll.

Tema 1: Religion

Vad är religion?

Jag började med att upprepa frågan som ställdes i frågeformuläret. Jag återger här till att börja med deltagarnas inledande svar eftersom det kan ge en bild av hur intervjun ”såg ut”, och vilka roller deltagarna kom att ha under intervjun.

AJ: Om jag säger religion – vad tänker ni på då?

ASSIR: Jag tänker Gud....

AMAR: Ja...

ASSIR: Gud mellan människor... att det kan vara *olika*...

ZANA: Att det är olika ja...

ADAM: Man måste då tänka på alla.

ASSIR: Det är *regler*.

SAOL: Jag tänker att... *religion* är (ohörbart) jag tänker att om olika människor pratar om Gud... (AJ: mhm?) Om de pratar om Gud... att de pratar om samma *historia*... Vår Gud har... byggt den här världen... Så tror jag om religion... (AJ: mhm).

Citatet ovan antyder ett slags konsensusförhållande samhörighet mellan Assir, Amar, Zana och Adam som är återkommande under intervjun. De fyra uttrycker sig kort och de faller in i varandras tal. Det är som att de tillsammans försöker sammanfatta något om religion och inledningsvis intar de ett tämligen vitt och tillåtande förhållningssätt: det är viktigt att acceptera alla religioner. Religion handlar om Gud, människor, Gud mellan människor, och hur den relationen ser ut kan vara olika - men "Man måste tänka på alla" (Adam) - och att det handlar om regler (Assir).

Exempel på regler som deltagarna nämner framgår av följande citat:

ASSIR:

Islam har regler (AJ: ja) som säger... titta varsågod här är mina regler. Om du inte vill följa dem är det ditt fel (Adam: ja) Det är inte Islam som ger fel *råd*.

SAOL: Men jag tror...

ADAM (avbryter):

Han menar... till exempel vi är muslimer (jag: mm) alla vi tre (Zana: jag också!) och vi har regler... (alla: mm) till exempel att det är förbjudet att dricka alkohol.

ASSIR: Men det finns muslimer som dricker alkohol.

ADAM: Men det är de som gör fel.

ASSIR: De gör fel, inom islam är det fel, och det finns många sådana saker.

Saols svar ovan är mer självständig. Han utgår från sig själv och hans kommentar är präglad av en religiös övertygelse när han säger att alla har vi samma historia och att

”*Vår Gud har byggt den här världen*” (min kursivering). Saol uppger själv att han är kristen, medan de andra fyra säger att de är muslimer.

I anknytning till talet om regler talar deltagarna också om vikten av att följa sin bakgrund beträffande kultur, uppfostran och tradition. Också dessa begrepp är återkommande under samtalet. Nedanstående citat visar på hur deltagarna resonerar kring detta:

ADAM:

Titta, jag är muslim och jag har fått lära mig av mina föräldrar att du måste göra så och så och så (AJ: mm), man kan säga att det har jag fått direkt från muslimer.

AMAR (ivrigt, frekvent avbruten av Assir):

Man måste respektera (Assir: Varandra) *religionen* alltså och följa med traditionen som... man lärt från... föräldrar. (Zana: Ja) Och med religionen... känner vi hur vi kan leva i *livet*... eller... (Assir: bryter in ohörbart) Amar: REGLER ja (Assir: Och gränser) Amar: Måste följa med (Assir: Det som är förbjudet å ja... sådant). Men framförallt handlar det om att lära ditt barn att om du är muslim måste du följa vissa regler (Assir: ja, till hundra procent) och göra såså. Men när hon blir äldre... kan hon bestämma själv.

SAOL

Det där är ju också ett problem. Till exempel: om jag får barn idag... (AJ: ja) och jag säger till min dotter... du kan inte gifta dig med en muslimsk man. Så är det inte bra, då blir det inte fred.

AMAR

Du ska inte... *säga* till henne att du inte ska gifta dig med... du ska *lära* henne... varför du inte kan... olika traditioner, olika liv, olika sätt att tänka...

En tredje aspekt kring religion är att det inte bara handlar om att tro på Gud, utan också att hur man är som människa är en viktig del i att vara troende. Assir exemplifierar detta:

ASSIR:

Jag tror att precis som vi *alla* här tror på Guden... måste alla hela tiden ha kontakt med Guden. Guden... de tror på religionen, men de tror att Guden inte behöver mera hjälp... men... om de vill ha kontakt med Guden måste de gå via människor. (Alla håller med, allmänt sorl)

AJ (vänd till Assir): Hur menar du?

ASSIR: ALLA religioner... muslimer eller buddhister eller... för att få kontakt med Gud behöver du hjälpa andra människor.

Sammanfattning

Deltagarna förmedlar vikten av att visa respekt för alla religioner och därmed också alla människor. I resonemanget utgår de från sina respektive traditioner och exemplifierar sin religiösa tillhörighet. Amar, Adam, Zana och Assir kommer från muslimska traditioner och Saol är från en kristen tradition. Man kan ana ett slags samförstånd mellan Amar, Adam, Zana och Assir. Deras olika kulturella bakgrunder till trots kan de luta sig mot varandra och tala i allmänna ordalag om regler de anser att man bör följa som muslim, medan Saol får framhäva sina åsikter på egen hand.

Tema 2: Möten

Kulturmöten

Vid det första intervjutillfället frågar jag hur det var att möta människor från andra kulturer på sfi. Adam ser road ut.

ADAM (ler)

Jaa det är... inte ett stort problem. Du kan prata... det finns system och det finns regler.

AJ: Vad är det för system och regler?

ADAM:

Att det bara finns en Gud till exempel. Alla muslimer i hela världen tänker så. Alkhol är förbjudet (AJ: mm) Så, ja! Alla muslimer, det spelar ingen roll vilket land... Men i varje land finns det speciella traditioner.

Ovanstående citat visar att Adam förknippar möten med andra kulturer främst med möten mellan olika *muslimska* kulturer och han menar att det inte innebär några problem. Det ska visa sig att Assir inte har samma uppfattning som Adam. Han antyder att det inte är helt problemfritt, men sedan väljer han att avdramatisera det hela genom att skämta:

AJ (till Assir): Vad säger du om det här, att du kommer hit till Sfi och möter...

ASSIR (avbryter):

Jag säger nej, om du kommer hit och för första gången träffar muslimer från Irak till exempel... det är *inte* samma. (Amar: ja). Vi tycker inte om Irak! (Alla deltagare skrattar).

Assir, som är från Libanon, antyder alltså till en början att han har reagerat på olikheter i mötet med irakiska muslimer. Men sedan drar han det till sin spets genom att lite sardoniskt säga ”Vi tycker inte om Irak!” vilket framkallar skratt. Här följer ett utvecklande resonemang av Assir som handlar om hur han förhåller sig till kulturella och religiösa olikheter inom sfi:

ASSIR

Det finns inget bra med det. Om vi till exempel sitter med Saol som är kristen och jag är muslim... och det finns inget bråk ingen stress (Zana: ja) Han är som jag. Du vet, han äter han sover... *Varför*... Det finns mycket bra inom alla religioner (Zana: Men det finns dåliga människor) Det finns många fel också men jag tror att man måste titta på det som är bra (alla håller med). Det är inte svårt, det finns arton personer i gruppen och det är inte svårt att kontakta varandra.

Assir tycks avse, med stöd från Zana, att ingen är förtjänt av att man i mötet med klasskamrater uppmärksammar kulturella och religiösa olikheter, utan det räcker med att konstatera att det finns bra och dåliga människor. Han tillstår dock: ”det finns många fel också”. Det är oklart vad han menar med det, kanske olikheter, men han väljer i alla fall att inte se till dessa ”fel” (olikheter?). Samtliga deltagares inställning beträffande möten mellan personers olika kulturella bakgrunder inom sfi tycks vara att man inte berör eller uppmärksammar detta, och bland annat resulterar det i att man inte talar om religion och religiositet. Här följer några ytterligare anledningar till varför:

ZANA: Nej, det gör man inte. Vi alla är olika.

ASSIR: De är människor, inte sina religioner. Jag tror att det är människor som inte är bra.

ADAM: Vi tänker mycket olika om politik och ekonomi och en massa saker.

ZANA: Vi vill bara läsa och lära oss svenska.

Jag ber dem förklara närmare varför man inte pratar om religion och religiositet med klasskompisarna:

ASSIR: För det är... känsligt... För vi har inte samma tro. Nej, det blir bara svårt och problem. Vi kan prata om annat (allmänt medhåll från gruppen).

AMAR: Jag tänker till exempel som du (till Zana) som inte tror så mycket... om du säger någonting... ska jag då bråka med dig och fråga varför säger du så... då blir det problem (jag: mm). Så vi pratar inte.

ASSIR: Det är bättre (alla håller med).

AMAR

Om det är två personer som vill prata med varandra om religion, de måste (Adam: respektera) ja de måste respektera varandra och öppna upp för varandra. Man kan inte säga (höjer rösten) NEJ JAG HAR RÄTT OCH DU HAR INTE RÄTT (skrattar).

Här kommer det upp en rad anledningar till varför man inte ska uppmärksamma kulturella olikheter – inte bara religiösa olikheter: av respekt och acceptans för olikheterna i sig (Zana och Assir), att man tänker olika om diverse samhällsfrågor och om man börjar diskutera detta skulle det ta uppmärksamhet från att lära sig svenska.

Deltagarna talar alltså inte om religion med sina klasskamrater. Jag frågar om lärarna talar om religion. Deltagarna svarar till en början att de inte gör det, men lite senare framkommer det att lärarna ibland tar upp ämnen kring religion genom att ställa frågor om religiösa högtider:

ASSIR: Det finns olika ceremonier.

AJ: Hur då?

ADAM: Ramadan till exempel.

AJ: Att läraren frågar om det?

Alla: (en smula trött) jaaa.

ASSIR: Men de *vet* det... (skrattar) vi är inte första gruppen (spridda skratt i gruppen).

AJ: Varför tror ni att de frågar?

ASSIR (förtjust): Jag *vet* inte... kanske tror de att de ska få information.

Sammanfattning

Inställningen i gruppen tycks alltså vara att man inte ska beröra och därmed också kanske befästa olikheter, när det kommer till såväl religion och politik och

samhällsfrågor – man väljer att hålla det privat. Skälen som uppges är dels att man vill koncentrera sig på att lära sig svenska, dels av hänsyn till kurskamraternas olika bakgrunder. Deltagarna säger att det är viktigare att se till det som förenar ”vi är alla människor”, än till det som skiljer och att se till individen; att man snarare vill ”öppna upp” för andra människor. Slutligen framkommer det dock att lärarna ibland berör ämnet religion genom att fråga om religiösa högtider som till exempel Ramadan.

Tema 3: Bön

Frågan om att be på skoltid är något som kommer upp i och med att jag försöker leda in samtalet på praktiskt handlande; hur deltagarna utövar sin religion. Assir och Adam svarar att de ber i skolan medan Zana Saol och Amar säger att de inte gör det. Assir svarar såhär:

ASSIR

Ja, (skratt) man måste be. Ja, att få energi för att kunna lära sig hela tiden. Om du vill studera kan du inte tänka på en massa annat. Om du har en massa problem till exempel så kan du inte tänka på dem. Vi kommer här men hjärnan är inte här, du vet (AJ: mm) Vi sitter i klassrummet men det finns inget intresse att lära sig. Jag tänker på mitt barn eller så... men då hjälper min Gud mig att vara koncentrerad.

Följande utdrag ur intervjun illustrerar hur deltagarna ser på att be i skolan. Det framkommer att det är förknippat med del praktiska hinder.

Praktiska hinder

AMAR (svarar på frågan om hon ber i skolan och får medhåll av Assir och Adam):

Nej, jag måste ha speciella kläder, och så... (Assir: speciella kläder) och en ... *matta* (Assir: bönematta) bönematta. (AJ: okey) Och vi måste också tvätta oss (Adam: ja, det måste hon)

Amar nämner bristande renlighet på toaletterna som ytterligare en praktisk orsak till att hon inte ber i skolan: ”Det måste bli rent. På toaletten också”. Ett annat hinder

enligt Assir är att det är ont om utrymme i skolan: ”Det är jättesvårt i skolan, jättesvårt”.

SAOL (om att be i skolan):

Nej det brukar jag inte. För mig behövs ingen speciell tid eller plats... jag ber... jag tänker på Jesus... Jag behöver inte gå till någon speciell plats för att be (Amar: ja) Varje dag söker jag den ron för att be. Och jag tänker på att inte göra... dumma saker, (AJ: mm) för jag tänker att det kommer tillbaka till mig. Innan jag pratar med dig ska jag tänka mig för först.

Zana har till viss del en annorlunda inställning än de andra muslimska deltagarna till bön i skolan.

ZANA (om att be i skolan): Nej, i Sverige är jag modern (skrattar)

AJ: Hurdå modern?

ZANA (suckar):

Vi säger att alla muslimer måste be, men det är inte alla muslimer som ber. Det finns de som ber och det finns de som inte ber. För mig är det bara *gamla* människor som ber.

(Dock tillägger hon lite senare):

Till exempel om min dotter är på dagis, så tänker jag på henne... och ber att hon ska må bra... och att ingenting ska hända med henne. Eller om någon i min familj (Adam: mm) ska göra en operation så försöker jag tänka på det direkt, för att det ska gå bra.

Jag ber henne utveckla vad hon menar med att hon är modern i Sverige.

ZANA

Ja, därför att i Sverige finns det många människor... som kommer från olika länder och som har olika religioner och det är blandat... Blandat ja... Jag tycker och tänker att det är bra att alla människor respekterar alla religioner. Jag respekterar dig du respekterar mig (AJ: ja) Alla måste få ha sin religion. Kultur är... inte samma... i mitt hemland. (Jag: mm)

Amar har tidigare pekat på en del praktiska problem som orsaker till att hon inte ber i skolan. Bönen är dock något viktigt för henne, och hon berättar hur hon löser det:

AMAR: Vi kan samla.

AJ: samla?

ASSIR: Samla vad, *pengar*? (skrattar lite)

AMAR: Du måste be på morgonen på eftermiddagen... men du kan be alla hemma.

AJ: Gör du så?

AMAR: Ja.

Vid det andra intervjutillfället utvecklar Amar hur hon ser på att samla alla bönetillfällen till efter skoltid:

AMAR

Innan jag fick barn bad jag varje dag varje dag. Men sedan jag födde... har jag inte haft så mycket tid att be. Jag ber ibland... men det är inte bra... för om du ber måste du göra det varje dag. Om du avbryter din bön måste du repetera den dagen du inte ber. Det blir mycket. Det är inte alla som gör så, men för Allah är det inte bra. Om du ber i tid... till exempel: klockan tolv ber imamen i högtalare. Om du inte ber då blir det... inte nu. Nu är nu! (AJ: och det kommer aldrig igen?) Ja .

Att inte göra bönen till "en stor grej"

Alldeles innan det tredje intervjutillfället (Assir och Adam) berättar en lärare för mig om att det förekommer att det uppstår diskussioner mellan kursdeltagare och lärare angående bönetider. Läraren berättar om ett tillfälle då det uppstod en diskussion mellan en kursdeltagare och honom, när den förstnämnda insisterade på att få be under lektionstid. Läraren sa ifrån med motiveringen att det skulle störa lektionen vilket utlöste en dispyt mellan eleven och läraren. Jag tar tillfället i akt och frågar Adam och Assir om det är något de har upplevt personligen eller blivit vittne till?

ASSIR

Men det finns tid på pausen då kan man be. Man behöver inte be exakt... Jag tror (skratt) att den eleven ville ha paus. Han ville skolka. (Adam nickar) Jag tror att den eleven ville bråka (skratt) Och sen kan man gå ut från klassrummet och man behöver inte... man kan säga att jag går på toa eller man behöver inte... Om han vill be behöver han inte säga det, han kan gå ut i tre minuter. (Adam: mm) Det är ingen stor grej (skratt).

ADAM

Men fem gånger om dagen måste man be! Och det finns tider för det. Och om den eleven inte har tid och tiden är slut måste han gå. Men man behöver inte bråka och göra problem.

Sammanfattning

Det framkommer att männen ber i skolan och att kvinnorna inte gör det, av olika skäl. Saol, behöver som kristen inte hålla sig till speciella bönetider. Han ber varje dag, när som helst. För Saol innebär bön att han tänker på att han ska ”göra bra saker” och tänka på hur han är gentemot andra. Assir ber bland annat för att det hjälper honom att koncentrera sig på skolarbetet och att stänga ute eventuella problem utanför skolan. Zana uppger att hon inte ber, eftersom hon inte kan identifiera sig med den formen av religiositet då bön för henne är förknippat med ”gamla människor”, och sedan hon flyttade till Sverige säger hon, med ett skratt, att hon har blivit ”modern”. Dock uppger Zana att hon tänker på sin familj under dagen; på att de ska ha det bra. De allmänna praktiska skälen till att inte be i skolan är att det är smutsigt på toaletterna (där man tvättar sig inför bönen) och att det inte finns tillräckligt med plats. För kvinnorna tillkommer att de måste ha speciella kläder och en bönematta – något som männen inte behöver tänka på. Amar försöker kompensera att hon inte ber under bönetiderna genom att samla dem till efter skoltid – en lösning som hon inte är helt tillfreds med: ”Nu är nu!”, som hon säger. På frågan huruvida bönen sammanfaller med lektionstiden och hur man i så fall löser det blir svaret att det bästa är att be under pausen – då finns det tid. Om en elev ändå insisterar på att be på lektionstid bör han eller hon lämna klassrummet utan att nämna varför, alternativt ge något allmänt skäl (till exempel att man ska gå på toaletten) för att undvika konflikt med läraren.

Analys

I det följande analyseras resultatet genom att återkommande mönster och strukturer i det deltagarna säger lyfts fram ur respektive tema, i syfte att klargöra hur deltagarnas diskurs kring religion bildas och upprätthålls i sfi-kontexten. Dessa mönster och strukturer presenteras i form av rubriker. Utifrån analysen diskuteras och, i den mån det är möjligt, besvaras frågeställningarna: Hur konstrueras och upprätthålls diskursen om religion inom kontexten sfi? Hur upplever sfi-deltagarna att deras religion har påverkat tiden på sfi? Detta diskuteras i ett separat underavsnitt i analysen.

Om man utgår från att sfi-eleven är en *konstruktion* skapad av det svenska utbildningssystemet och att sfi-eleven förväntas anpassa sig ”utifrån det svenska som

norm” (Carlsson, 2002) – en norm som lyfter fram ”utbildning” som något odelat positivt är det intressant att fundera över om det finns något samband mellan denna norm och det intervjudeltagarna uttrycker. Utifrån ett diskursanalytiskt perspektiv är det inte Assir, Adam, Zana, Amar och Saol som diskuterar religion och har personliga åsikter om religion, utan det är *sfi-elever* som konstruerar kunskap om vad religion i just denna sociala kontext handlar om.

Återkommande mönster och strukturer

”Alla är olika och det är ok”

Till att börja med vill jag lyfta fram en aspekt som Burr (2003) framhåller beträffande diskurser: att det om en och samma företeelse existerar flera diskurser och att vi kan vara del av flera diskurser samtidigt, beroende på vilken social kontext vi för tillfället befinner oss. Jag kan finna att intervjudeltagarna, utifrån det sätt de talar om religion i sfi-kontexten, delvis tycks vara påverkad av andra diskurser beträffande religion som de bär med sig; det vill säga att det inom sfi:s religionsdiskurs figurerar flera andra underliggande diskurser. Här skymtar deltagarnas respektive ”privata” religionsdiskurser som handlar om vad de tänker på när de hör ordet ”religion”; de tänker då på ”Gud”, ”Gud mellan människor” och på betydelsen av att vara en bra människa, att ”Vår Gud har byggt den här världen”. Här finns också den religionsdiskurs som konstrueras i talet mellan de muslimska deltagarna som är i majoritet. De talar om, och ger exempel på regler som är viktiga att följa. Sist men inte minst finns också ”utbildningsdiskursen” (Carlsson, 2002) som påverkar hur deltagarna förhåller sig till sin religiositet inom sfi.

Under det första temat ”Religion” utgår deltagarna, som ett resultat av frågan jag ställde, från sin personliga religionstillhörighet, utifrån sina respektive traditioner, men utan att själva aktivt koppla det till kontexten sfi. När deltagarna i detta sammanhang enbart talar för sig själva, om deras respektive religiösa övertygelse – och till mig som utomstående - tycks det som att de förknippar religion och religiositet som någonting enbart bra och gott. I anslutning till denna privata fondvägg förknippar så deltagarna begreppet religion med kulturell tillhörighet och att förvalta och föra vidare en tradition till barnen och att manifesteras sin religiösa tillhörighet genom att

vara en bra medmänniska och, som de muslimska deltagarna uttrycker det, att följa religionens regler. Samtidigt är de noga med att tämligen omgående betona att ”alla är olika och det är ok och det är viktigt att respektera varandras olikheter”. Det sistnämnda kan ses som ett uttryck för en socialt interagerande överenskommelse relaterad till sfi-kontexten där ju människor från olika kulturer möts och interagerar med varandra. Detta att ”alla är olika” är något som nämns inledningsvis i samtalet och kan ses som ett slags grundläggande inställning utifrån talet om religion och religiositet fortskrider – det vill säga vad religion innebär inom sfi.

När så samtalet bokstavligen leder in på sfi-kontexten, är det som att talet om religion också ändrar karaktär. Den grundläggande inställningen, som alltså handlar om vikten av att acceptera och respektera andras kulturella och religiösa tillhörighet, finns kvar, men från att religion har varit något man vill lyfta fram och förklara innebörden av, visar deltagarna på en strävan att *inte* tala om sin religion – egentligen sin kulturella bakgrund. I det följande ska jag ge några exempel de mönster som fortsätter att bygga upp diskursen kring religion i denna sfi-kontext.

”Ska jag då börja bråka” – skäl till att inte lyfta fram religion inom sfi

Varför måste då religion och religiositet osynliggöras inom sfi?

”Vi vill bara lära oss svenska”, är en konkret förklaring som nämns, vilket kan tolkas som att frågor kring religion och religiositet distraherar deltagarna i studierna. Andra skäl som nämns är att religion är ett känsligt ämne, och att man vill ”öppna upp” för andra, snarare än att se till olikheter. Det tycks alltså som att religion inom sfi direkt är förknippat med olikheter. Utöver religion nämns också politik och ekonomi som områden man helst bör undvikas att tala om med förklaringen ”vi tycker olika”. Detta tycks vara en rotad kunskap hos deltagarna och det uppstår ett slags rundgång i resonemanget där såväl fråga och svar vävs in i varandra:

AMAR

Jag tänker till exempel som du (till Zana) som inte tror så mycket... om du säger någonting... ska jag då bråka med dig och fråga varför säger du så... då blir det problem (AJ: mm). Så vi pratar inte.

Det är intressant att ställa frågan varför deltagarna så tvärsäkert förknippar tal om religion med konflikt. Det kan böttna i egna erfarenheter, eller en känsla som väcks av att det inom sfi finns många med andra åsikter än man själv; att det viktiga är att hantera den situationen, vilket bland annat görs genom att den privata religiositeten inte uttrycks här – det tycks inte finnas någon plats för den i sfi-kontexten. Den dominerande diskursen i kontexten kanske istället handlar om utbildning; att lära sig svenska. Religion tycks inte heller av sfi-eleverna diskuteras på en abstrakt nivå - den är helt och hållet något privat och när den kommer fram i tal är risken att religiösa olikheter blir synliga och att det därmed uppstår konflikt.

”Man måste be” - Bönens betydelse och plats inom sfi

ASSIR

Ja, (skratt) man måste be. Ja, att få energi för att kunna lära sig hela tiden. Om du vill studera kan du inte tänka på en massa annat. Om du har en massa problem till exempel så kan du inte tänka på dem. Vi kommer här men hjärnan är inte här, du vet /.../ Vi sitter i klassrummet men det finns inget intresse att lära sig. Jag tänker på mitt barn eller så... men då hjälper min Gud mig att vara koncentrerad.

Deltagarna talar mycket om bön. Det är därigenom som religionsdiskursen blir mest synlig i kontexten; det är hur och när religion praktiseras och frågan hur det ska hanteras som är mest relevant inom sfi. Bönen är ett sätt att söka fokusering till skolarbetet och lämna eventuella problem utanför skolan.

Intervjudeltagarna lyfter fram hur de hanterar detta att be på skoltid. Det framgår tydligt att den fysiska skolmiljön inte inbjuder bön: det är smutsigt och ont om utrymme. För Amar tillkommer dessutom att hon som kvinna och muslim bör ha ”speciella kläder”, vilket gör att hon inte ber på skoltid.

En annan aspekt kring bön är huruvida bönetiderna kolliderar med lektionerna och hur man i så fall handskas med det. Jag återgav ett scenario jag fått berättat för mig (som jag för övrigt själv har erfarenhet av) av en lärare; det hade uppstått en konflikt mellan en elev och läraren då eleven lämnade klassrummet för att be.

ASSIR

Men det finns tid på pausen då kan man be. Man behöver inte be exakt... Jag tror (skratt) att den eleven ville ha paus. Han ville skolka. (Adam nickar) Jag tror att den eleven ville bråka (skratt) Och sen kan man gå ut från klassrummet och man behöver inte... man kan säga att jag går på toa eller man behöver inte... Om han vill be behöver han inte säga det, han kan gå ut i tre minuter. (Adam: mm) Det är ingen stor grej (skratt).

ADAM

Men fem gånger om dagen måste man be! Och det finns tider för det. Och om den eleven inte har tid och tiden är slut måste han gå. Men man behöver inte bråka och göra problem.

Ett sätt att undvika konflikt med läraren hade alltså varit att inte nämna anledningen till att man lämnar klassrummet. Lösningen kan tolkas som hur de själva eventuellt skulle agera - eller faktiskt agerar – för att en konflikt inte ska uppstå. Detta visar återigen på ett undvikande av att lyfta fram religionen inom sfi-kontexten.

Anledningen som deltagarna antyder är att det rubbar lektionsverksamheten – och då är det bättre att ursäkta sig för att gå på toaletten för att undvika konflikt. I den här föreställda situationen kan man ana hur två diskurser riskerar att kollidera med varandra: den privata religionsdiskursen och utbildningsdiskursen. Att gå på toaletten ses som en allmän gottaglig ursäkt inom den rådande utbildningsdiskursen, medan att lämna klassrummet för att be gör det inte. Genom att visa på hur bönen hanteras antyder deltagarna återigen hur religiositeten anpassas till den dominerande utbildningsdiskursen. Samtidigt är det intressant att notera att bönen för deltagarna - i det tysta - på ett självklart sätt är förknippat till skolarbetet, då bönen ger energi till att studera. Dock har bönen ingen självklar plats i den fysiska skolmiljön som sådan.

Maktstrukturer - något om hur deltagarna förhåller sig till varandra

Jag vill i det följande ta fasta på McGuires (2002) definition av begreppet plausibilitetsstruktur och maktstrukturer på mikronivå och hur dessa hänger ihop och konstruerar talet om religion i gruppen.

Resultatet visar att det råder ett slags samförstånd mellan de muslimska deltagarna. De kan luta sig mot varandra och tala om sin religion och religiositet på ett mer

konkret sätt, till exempel genom att lyfta fram bönetider, och diverse regler och diskutera hur viktigt det är att följa dessa, medan Saol som ensam kristen inte har den möjligheten på samma sätt. Det kan också vara så att han inte är intresserad av att tala om regler inom sin religion, men oavsett anledning tänker jag mig att hans förhållningssätt borde påverkas av att de andra gruppdeltagarna har det gemensamt att de alla säger att de "är" muslimer – även om de också är måna om att framhålla kulturella skillnader mellan muslimer – kan detta sägas utgöra en övergripande maktstruktur i denna lilla grupp som påverkar talet om religion. Saol hamnar i den positionen att han som minoritet ständigt måste utgå från vad de andra deltagarna säger och beskriva sin religiositet utifrån det. Ett exempel på denna maktordning är när jag frågar om han brukar be i skolan:

SAOL (om att be i skolan):

Nej det brukar jag inte. För mig behövs ingen speciell tid eller plats... jag ber... jag tänker på Jesus... Jag behöver inte gå till någon speciell plats för att be (Amar: ja) Varje dag söker jag den ron för att be. Och jag tänker på att inte göra... dumma saker, (AJ: mm) för jag tänker att det kommer tillbaka till mig. Innan jag pratar med dig ska jag tänka mig för först.

De muslimska deltagarna, har innan talat om hur, när och varför man ska be som muslim, vilket alltså tycks påverka Saol i hans svar eftersom han inleder med att säga att han inte ber, vilket han inte gör utifrån majoritetens definition, men sedan visar det sig att han ju faktiskt ber.

Strukturer av makt tar sig således i uttryck av att det är den religion som majoriteten säger sig tillhöra som är utgångspunkt i talet om hur man ser på religion och utövar religion inom sfi. I det här sammanhanget vill jag dra en försiktig parallell till begreppet plausibilitetsstruktur, såsom McGuire (2002) definierar det, det vill säga en social grund där meningsbärande system (som jag här förstår som diskurser) kan bevaras och utvecklas. De deltagare som säger sig vara muslimer utgör här ett slags social enhet, vilket alltså stärker dem i deras tal om religion såtillvida att de har en form av förförståelse gentemot varandra och därmed kan finna gemensamma samtalsämnen.

Förutom Saol intar Zana en viss särställning i gruppen, vilket är intressant att titta närmare på, utifrån ett maktperspektiv. I gruppen tycks Zana till viss del ha rollen som

”du som inte tror så mycket”, som Amar säger vid ett tillfälle. Detta är också en maktstruktur; vem har rätt att definiera och vem är det som blir definierad? I ljuset av det som ovan nämndes beträffande att de som ”är” muslimer har ett slags samhörighet i gruppen vill jag lyfta fram att det antyds vid ett annat tillfälle att det inte är så enkelt. Det är då Adam ger exempel på regler inom Islam och pekar ut Amar, Assir och sig själv: ”...vi är muslimer, alla vi tre”, varpå Zana själv snabbt får inflika ”jag också!”. Detta ger en antydning om att det möjligtvis finns en viss uppfattning inom gruppen om vad som är att agera som en sann troende muslim för deltagarna. Att be under de fasta bönetiderna är ett exempel på vad man bör göra – och det säger Zana att hon inte gör, eftersom hon betraktar sig som ”modern” i Sverige och förknippar bön med ”gamla människor”. Det sistnämnda visar på att Zana inte bara tilldelas rollen som den som inte tror ”så mycket” utan att hon också antar den själv.

Vikten av att ha distans till sig själv och till lärare

I det andra temat som handlar om möten säger Assir följande:

...om du kommer hit och för första gången träffar muslimer från Irak till exempel... det är *inte* samma. (Amar: ja). Vi tycker inte om Irak! (Alla deltagare skrattar.)

Detta uttalande utlöser skratt i gruppen och min tolkning är att det tycks ha varit Assirs avsikt. Kanske är det ett sätt att ta udden av något som är litet besvärande att tala om? En bakomliggande orsak till att dra saker till sin spets, ironisera och att skämta skulle kunna vara att det är ett sätt att hantera det faktum att man inom sfi möter människor med olika kulturella bakgrunder och släta över och ha distans till att det faktiskt är en erfarenhet att kulturella skillnader kan leda till konflikter inom sfi-kontexten – att det faktiskt spelar roll – och att det kan vara befriande att skämta om det.

En annan aspekt av distans som kommer fram i gruppen är den då jag frågar om lärarna tar upp ämnen som rör religion och då följande om än korta ordväxling sker:

ASSIR: Det finns olika ceremonier

AJ: Hur då?

ADAM: Ramadan till exempel.

AJ: Att läraren frågar om det?

Alla: (en smula trött) jaaa.

ASSIR: Men de *vet* det... (skrattar) vi är inte första gruppen (spridda skratt i gruppen).

AJ: Varför tror ni att de frågar?

ASSIR (ironiskt förtjust): Jag *vet* inte... kanske tror de att de ska få information.

Suckarna och skratten kan tolkas som att deltagarna anser att det är överflödigt och kanske tillrättalagt att läraren frågar om Ramadan. På det sätt deltagarna uttrycker sig kan man ana att de har fått frågor om Ramadan många gånger och därför är trötta på det: lärarna vet redan ”vi är inte första gruppen”. Jag känner mig en smula träffad, eftersom jag själv vid flera tillfällen har gjort samma sak när jag arbetade som lärare på sfi i någon slags diffus naiv vilja att visa intresse. Uttalandet andas ett slags markerat avståndstagande mot att tala om religiösa företeelser; att det anses irrelevant och malpracerat inom sfi-kontexten, där man enbart vill lära sig svenska, om man så vill, i det att Assir något ironiskt säger sig inte veta varför lärarna frågar om Ramadan, som om han för sitt liv inte kan förstå det: ”kanske tror de att de ska få information”.

Sfi-kontextens betydelse för utformandet av religionsdiskursen

Jag vill här återknyta till det som sades i inledningen av analysen: att deltagarnas tal om religion är påverkat av sfi-kontexten och dess utbildningsdiskurs.

Utifrån den beskrivning som ges av skolans verksamhet framträder en skola där tempot är högt; det är intag varannan vecka och eleverna har möjlighet att skriva kursprov tämligen ofta och grupperna ändras frekvent på grund av intagshastigheten. Om man utgår från att just denna sfi-kontext är en del i och påverkad av den utbildningsdiskurs kring sfi som Carlsson (2002) behandlar; en diskurs som upphöjer utbildning till ett ideal och syftar till att ”fostra deltagarna till goda ’demokratiska’ medborgare i svensk anda.” (Carlsson, 2002:104) förklarar det till viss del intervjudeltagarnas resonemang och förhållningssätt kring religion och religiositet inom sfi. Utifrån detta perspektiv kan man anta att deltagarnas diskurs beträffande religion, som säger att eftersom det inom sfi samlas människor från olika kulturella

bakgrunder bör man inte ska tala om, eller öppet praktisera sin religion, detta för att undvika konflikter och inte riskera att såra andra. Istället vill man fokusera på acceptans och öppenhet för andras religioner och, sist men inte minst, att man vill koncentrera sig på studierna. Denna diskurs kring religion svarar säkerligen upp och bäddar för att utbildningsdiskursens ideal får vara det rådande perspektivet inom sfi. Intervjudeltagarnas religionsdiskurs är alltså anpassad till utbildningsdiskursen. Ifall då läraren tar upp religiösa ämnen och frågor kring till exempel högtiden ramadan – då blir det så genomskinligt tillrättalagt och falskt, eftersom frågor kring religion och religionsutövande i alla andra sammanhang helst inte ska dryftas.

Diskussion utifrån frågeställningarna

Utifrån det som framkommit i analysen vill jag nu försöka besvara frågeställningarna:

Hur konstrueras och upprätthålls diskursen om religion och religiositet av sfi-elever i kontexten sfi? Det som framkommer i analysen är att religionsdiskursen inom sfi-kontexten är påverkad och anpassad till den dominerande utbildningsdiskursen.

Deltagarna konstruerar och upprätthåller religionsdiskursen kring den rådande normen att studierna alltid ska komma i främsta rummet. Analysen visar att deltagarna utgår från sin privata religiösa övertygelse i talet om religion – begreppet är förknippat med kulturell tillhörighet och uppfostran. I sfi-kontexten möts människor med olika kulturella bakgrunder och religionsdiskursen anpassas till detta: det är viktigt att ha en accepterande inställning till andras religioner. Man tycks utgå ifrån att oliktkänkandet beror på kulturella och religiösa skillnader. Deltagarna förknippar detta att acceptera kulturella olikheter med handlingen att *inte* tala om och öppet praktisera sin religion, eftersom detta är förknippat med konflikt och befastande av olikheter. Samtidigt visar analysen på maktstrukturer såtillvida att det är vad majoriteten säger som, förutom diskursen kring utbildning, konstruerar och upprätthåller religionens betydelse och plats inom sfi, medan de i minoritet måste förhålla sig till detta. Detta kan förklaras med att majoriteten utgör en viss plausibilitetsstruktur i sammanhanget.

Den andra frågeställningen var: *Hur upplever deltagarna att deras religion påverkar tillvaron på sfi?* Utifrån analysen kan det försiktigt konstateras att religionen spelar roll inom sfi-kontexten – hur mycket deltagarna än säger att den inte ”borde” göra det,

med tanke på att det inte stämmer överens med den övergripande diskursen kring utbildning. Men eftersom deltagarna uppger att man inte bör tala om religion eftersom det leder till bråk och konflikter, då ligger det nära till hands att anta att kulturell tillhörighet (där religionen är en del) påverkar deltagarnas tillvaro på sfi. Det finns ingen anledning att ”undvika” något som inte finns.

Resultatet visar att samtliga deltagare säger sig ha en tro. Det man kan lyfta fram är att deltagarna antyder att bönen är en viktig del för dem alla i sammanhanget. Bönen kan ge kraft till att koncentrera sig på studierna. Det deltagarna tar upp kring bönen är också en indikation på att religionen påverkar deras tillvaro på sfi – såtillvida att de måste hantera och förhålla sig till praktiska problem och kanske rentav välja att avstå från att be på grund av att den fysiska miljön inte inbjuder till det.

Sammanfattning

Syftet med detta arbete är att med hjälp av diskursanalys analysera religiositet inom en sfi-kontext. Utifrån syftet ställs följande frågeställningar: Hur konstrueras och upprätthålls talet om religion och religiositet av sfi-deltagare i kontexten sfi? Hur upplever deltagarna att deras religion har påverkat tiden på sfi? Tillvägagångssättet var att genomföra en fallstudie med intervju som metod mot en fokusgrupp bestående av fem sfi-studerande som alla läste D-kursen inom sfi.

Tidigare forskning visar att sfi-eleven är en konstruktion och en del i en institutionell praktik, nämligen det svenska utbildningssystemet, och att sfi-eleven därmed förväntas anpassa sig till en svensk utbildningsdiskurs som inom en sfi-kontext att utbildning ses som en integrerad del i livet och att sfi-eleven i och med sfi-studierna ”fostras” in i detta tänkande. I arbetet lyfts också forskning fram som rör migranternas förhållningssätt till religion och huruvida deras religiositet har förändrats i och med migration. Denna forskning visar på vikten av en plausibilitetsstruktur – en social bas – för att upprätthålla ett meningsbärande system kring religion.

Utifrån ett socialkonstruktivistiskt perspektiv, en teori som antar ett kritiskt förhållningssätt till allt som betraktas som objektiv kunskap; kunskap är språkligt uppbyggt mellan människor i sociala, kulturella och historiska kontexter – kontexter som i sin tur påverkar vad vi betraktar som kunskap, har jag utgått från ett funktionellt

förhållningssätt till religion, det vill säga att ha ett brett förhållningssätt av vad religion kan innebära och fylla för funktion i ett visst sammanhang.

Begreppet diskurs definieras här som talad eller skriven text som konstruerar och upprätthåller kunskap om en specifik företeelse inom en specifik kontext. I diskursanalysen analyseras mer eller mindre återkommande mönster och strukturer i deltagarnas tal och det som sägs sätts i samband med sfi-kontexten.

Resultatet visar att deltagarna anser att religion är något privat som man inte ska lyfta fram inom sfi-kontexten, De betonar vikten av att respektera varandras religioner och olikheter överhuvudtaget. Det finns också en samhörighet bland de deltagare som var i religiös majoritet. Att be på skoltid är för de muslimska deltagarna främst förenat med praktiska problem, såsom att det är smutsigt och ont om utrymme, dock är den allmänna uppfattningen att det är viktigt att följa bönetiderna.

Analysen visar slutligen att religionsdiskursen inom sfi-kontexten påverkas av flera underliggande diskurser. Dels av deltagarnas privata religiositet, dels av den religion som majoriteten i gruppen tillhör, samt av den utbildningsdiskurs som förekommer inom sfi-kontexten. Beträffande majoritet visar analysen att de muslimska deltagarna skulle kunna utgöra ett slags plausibilitetsstruktur, utifrån vilken de gemensamt kan förhålla sig till religion. Detta gemensamma sociala sammanhang kan också sägas utgöra en maktaspekt i gruppen eftersom minoriteten måste utgå från den sociala majoritetens definitioner.

Inom sfi-kontexten konstrueras utifrån en allmän rådande överenskommelse att alla är olika och att det är viktigt att respektera andras olikheter. När man sedan tittar närmare på vad denna ”fras” innebär visar det sig att den är förknippad med att man helst inte ska tala eller utöva sin religion inom sfi, eftersom det enligt intervjudeltagarna är förknippat med kulturell tillhörighet – vilket i sin tur är associerat med olikheter, vilket leder till att det uppstår konflikt. Bön är ett konkret exempel på något som inte bör synliggöras, eftersom det kolliderar med den diskurs kring utbildning som råder inom sfi.

Avslutande reflektion

Resultatets tillförlitlighet

I resultatet kommer det fram en mängd olika snuttifierade infallsvinklar och associationer som deltagarna har kring religion. Resultatet och analysen ger därför inget tillfredsställande svar på frågeställningarna. För att detta skulle vara möjligt att uppnå hade en mer omfattande studie krävts med flera fokusgrupper. Då är det mer sannolikt att kunnat säkerställa sfi-elevs förhållningssätt till religion och därmed är det möjligt att man uppmärksammat helt andra saker än vad som gjorts i denna studie.

Källförteckning

Litteratur

Burr, Vivien, 2003: *Social constructionism* (East Sussex: Routledge, andra upplagan)

Carlsson, Marie, 2002: *Svenska för invandrare – brygga eller gräns? Syn på kunskap och lärande inom sfi-undervisningen* (Göteborg: Department of Sociology, Göteborg University)

Denscombe, Martyn, 2009: *Forskningshandboken – för småsakliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna* (Lund: Studentlitteratur, andra upplagan).

Hamberg, Eva M, 2000: *Livsåskådningar, religion och värderingar i en invandrargrupp* (Stockholm: CEIFO).

McGuire, Meredith B, 2002: *Religion The social kontext* (Belmont: Wadsworth Thomson Learning, femte upplagan).

Nordin, Eva, 2004: *Religiositet bland migranter* (Lund: Studentlitteratur)

Elektroniska källor

www.skolverket.se (10-04-30)

www.skolverket.se/skolfs2009 (10-04-30)

Muntliga källor

Transkriptioner från tre intervjutillfällen med fem kursdeltagare på D-nivå inom sfi-utbildning. Intervjuerna genomfördes 10-04-07 och 10-04-08.

Skriftliga källor

Enkät svar från intervjudeltagarna (10-04-07)

E-post-kontakt med skolans biträdande rektor och gruppens undervisande lärare: ”beskrivning av skolan” (10-05-21)

